

Het sprookje van Joséphine Baker

27 oktober 2021

Joséphine Baker (1906-1975) leeft nog steeds voort in het collectieve geheugen van veel Fransen. Haar chanson *J'ai deux amours, mon pays et Paris* is een klassieker. Sinds een paar maanden is ze wat je noemt weer helemaal 'hot'. De performance van de zwarte danseres-zangeres-actrice

van Amerikaanse afkomst staat in de annalen geboekstaafd als een van de hoogtepunten binnen het Franse variété. In de eerste helft van de vorige eeuw boden niet alleen Parijse theaters als het *Théâtre des Champs-Élysées*, het *Casino de Paris* en de *Folies Bergères* haar lucratieve contracten aan, ook elders in de wereld maakte ze furore, met name door haar optreden in een aantal films. Van een negentienjarige, in Europa onbekende danseres, die Amerika de rug toekeerde vanwege het daar heersende virulente racisme, wordt ze na aankomst in Parijs in *no time* een muziek-, stijl- en mode-icoon. Haar allergrootste successen dateren uit de twintiger jaren, '*les années folles*', en uit de jaren dertig. In korte tijd slaagt ze erin toegang te krijgen tot de Franse *beau monde*. Ze onderhoudt vriendschappelijke betrekkingen met beroemdheden als Le Corbusier, Georges Simenon en Jean Cocteau. Behalve met mannen (ze trouwt vijf keer, de eerste keer in Amerika, als ze 13 is) deelt ze ook het bed met vrouwen, niet alleen met onbekende danseresjes, maar ook met beroemdheden, zoals schilder Frida Kahlo en schrijfster Colette. Ze wordt bewonderd door Hemingway en door Picasso, die haar 'paradijselijke benen' prijst. De schijnbaar kansloze tiener uit Saint-

Louis, die haar vader nooit gekend heeft, een tijd dakloos rondzwierf en op haar negende moest gaan dienen bij blanke burgers, is Assepoester in een modern sprookje.

Frankrijk houdt van haar en zij houdt van Frankrijk. In 1936 krijgt ze de Franse nationaliteit. Als de oorlog uitbreekt neemt ze onmiddellijk deel aan het

Sarlat.

verzet. Ze verricht voor de geallieerden gevaarlijk spionagewerk. Later zal ze daarvoor het Oorlogskruis en het Legioen van Eer ontvangen. In de jaren vijftig werpt ze zich op als strijdster voor vrouwen- en burgerrechten voor de Afro-Amerikanen. Wanneer op 28 augustus 1963 dominee Luther King tijdens de mars naar Washington zijn beroemde rede “*I Have a Dream*” houdt, is Joséphine de enige vrouw die de menigte mag toespreken. Nóg een wapenfeit waarmee ze waardering oogst: zij adopteert twaalf weesjes, haar *Regenboogkinderen*, afkomstig uit alle windstreken van de planeet, allemaal met een verschillende raciale en culturele achtergrond. Ze worden ondergebracht in haar kasteel *Les Milandes* in de Dordogne. Wanneer ze niet op tournee is, zorgt zij zelf voor eten, opvoeding en onderwijs. Haar eigen kindertijd in Missouri is ze niet vergeten.

Château Les Milandes, Dordogne.

In het begin van dit stukje schreef ik dat ze op dit moment weer helemaal ‘hot’ is. Hoe dat komt? Dat komt doordat president Emmanuel Macron een paar maanden geleden besloten heeft om haar een plek te gunnen in het Heilige der Heiligen, het Pantheon in Parijs. Daarmee verwerft ze een schier onsterfelijke status en verkeert ze in gezelschap van Voltaire, Rousseau, Victor Hugo en Emile Zola, om maar een paar in ons land bekende namen te noemen. Extra markant feit: zij is de eerste zwarte vrouw aan wie deze eer te beurt valt.

Het Pantheon.

Wat de criteria zijn om *gepantheoniseerd* te worden is mij niet helemaal duidelijk. Sinds de Vijfde Republiek is het de president, die in zijn eentje, althans formeel, beslist welke overledene een plaats krijgt naast *les grands hommes*. Tot voor kort waren het alleen mannen die *groot* genoeg werden bevonden voor een plek in het heiligdom. Marie Curie, met twee Nobelprijzen op zak, een voor natuurkunde en een voor scheikunde, was de eerste vrouw voor wie een uitzondering werd gemaakt. Strikte criteria zijn er, voor zover ik althans heb kunnen nagaan, niet. We moeten

het doen met een paar algemene, vage formuleringen: de kandidaat moet een voorbeeld zijn voor de natie en hij of zij moet de idealen van de Republiek - *Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap* - belichamen. Aan deze vereisten voldoet de voormalige vedette. Toch zijn er criticasters die bezwaren opperen. De artieste voerde, zeggen zij, weliswaar strijd tegen het racisme in de VS en in Zuid-Afrika, maar bleef blind voor het destijds bestaande Franse kolonialisme. Ze had geen oog voor het *universele* karakter van de waarden waar de Republiek voor staat. Kortom, ze was een nationalist. Dan zijn er ook nog de aartsconservatieven die aanstoot nemen aan het in hun ogen onbetamelijke bananenrokje, dat ze in het begin van haar revuecarrière droeg.

Ik ben geen fan van variété, verafschuw nationalisme en kolonialisme, en ik geef toe dat haar visie ten aanzien van de Franse buitenlandse politiek eenzijdig gekleurd was. Maar waren de talrijke generaals die het Pantheon bevolken, in hun militaire optreden dan wél vrij van nationalistische sentimenten? En hoe zit het eigenlijk met de andere grootheden? Was Voltaire, auteur van het onvergetelijke *Candide* niet een beetje antisemiet? Heiligen of helden waar geen enkel smetje aan kleeft, die bestaan alleen in onze verbeelding. Laat ons wat Joséphine Baker betreft niet vergeten dat zij in 1940, toen het er echt op aan kwam, zonder aarzelen de goede kant koos, met gevaar voor eigen leven.

Ongetwijfeld zal op 30 november a.s. de aandacht gericht zijn op haar goede kant, op haar verzetsverleden en haar strijd voor gelijke burgerrechten. De plechtigheid zal in de Franse media uitvoerig aandacht krijgen en op TV te volgen zijn. En ongetwijfeld zal president Macron met het oog op de verkiezingen de gelegenheid aangrijpen om woorden van verbinding en verzoening te spreken in zijn sterk gepolariseerd land. Commentatoren, ter rechter zijde, verwijten hem nu al opportunisme. Zijn keuze voor Joséphine zou gebaseerd zijn op puur politieke motieven. Het zij zo. Hij had, dunkt me, een slechtere keuze kunnen maken.